

वारुणं वरुणदेवतासंबंधात् आप्यमित्यर्थः मूर्तिमत्तमनुष्यपश्वादिविग्रहवत् आप्यत्वे हेतुः आपस्तस्तंभिरेयत आपस्तंभंघनीभावं पृथिव्यादिरूपं प्राप्ताः तद्यदपांशर आसीत् तस्मिन् हन्यत सा पृथिव्यभवदिति श्रुतेः ॥ ४ ॥ एतदाक्षिपति कथमिति भौतिकसृष्टावेव चतुर्मुखस्याधिकाराद्भूतानां च प्रागेव सृष्टत्वात् तस्य जलादिसृष्ट्वोक्तिरयुक्तेत्याक्षेपाभिप्रायः ॥ ५ ॥ ब्रह्मकल्पे ब्रह्मलोके कल्पादावित्यर्थः लोकानां संभवउत्पत्तिस्तत्र विषये संदेहः तथा हि कालः स्वभावो नियतिर्यदृच्छाभूतानियोनिः पुरुष इति चित्यमिति श्रुत्यैवानेकपक्षोपन्यासात् तत्र काल इति ज्यौतिषिकाः स्वभाव इति बौद्धा लोकायतिकाश्च नियतिरदृष्टं कारणं कर्मेति मीमांसकाः यदृच्छेत्यार्हताः भूतानीति तार्किकादयः योनिर्जगत्कारणं पुरुष इत्यौपनिषदाः ॥ ६ ॥ एवं संदेहे सति ध्यानयोग एव शरणी करणीय इत्याख्यायिकामुखेनाह तेऽतिष्ठन्निति ध्यानं ध्यायं त्यस्मिन्नि तिव्युत्पत्त्यादयः पुंडरीकं आलंब्य आलंबनीकृत्य मौनं ध्यानं चित्तनिरोधरूपं योगमास्थिताः संतः अतिष्ठन् ॥ ७ ॥ श्रुतौ यद्यपि ते ध्यानयोगानुगता अपश्यन् देवात्मशक्तिं स्वगुणैर्निगूढामित्यनुभवगम्योयमर्थ इत्युक्तं तथापि अनुभवे भ्रांतत्वं संभवात् श्रुतिरेव निष्कलं कं प्रमाणमित्याशयेनाह तेषामिति तत्र हृदयपुंडरीकेन भस्तलाद्वादकाशाख्यात् मायाविशिष्टाद्ब्रह्मणः ॥ ८ ॥ सरस्वतीमेवाह पुरेति हार्दाकाशे गुह्य

पृथिवीपर्वतामेघामूर्तिमंतश्च ये परे ॥ सर्वतद्धारुणं ज्ञेयमापस्तस्तंभिरेयतः ॥ ४ ॥ भरद्वाज उवाच कथं सलिलमुत्पन्नं कथंचैवाग्निमारुतौ ॥ कथं वामेदिनी सृष्टे त्यत्र मे संशयो महान् ॥ ५ ॥ भृगुरुवाच ब्रह्मकल्पे पुरा ब्रह्मन् ब्रह्मर्षीणां समागमे ॥ लोकसंभवसंदेहः समुत्पन्नो महात्मनां ॥ ६ ॥ तेऽतिष्ठन् ध्यानमालंब्य मौन मास्थाय निश्चलाः ॥ त्यक्ता हाराः पवनपादिव्यवर्षशतं द्विजाः ॥ ७ ॥ तेषां ब्रह्ममयी वाणी सर्वेषां श्रोत्रमागमत् ॥ दिव्या सरस्वती तत्र संवभूवन भस्तलात् ॥ ८ ॥ पुरास्तिमितमाकाशमनंतमचलोपमं ॥ नष्टचंद्रार्कपवनं प्रसुप्तमिव संवभौ ॥ ९ ॥

क्तयुक्त्या स्थूलदेहासंगेन चित्तंधारयन् प्रथमं कजलश्यामलेन तमसा व्याप्तमचलमनंतमशब्दमाकाशं पश्यति तच्च तमः क्रमेण कालिमानं जहत् अवश्यायाख्यनीहाररूपेण ततो धूमरूपेण च भाति ततः किंचि त्तमसोपगमे सुषिरमनंतमाकाशं पश्यति सतत्र भ्रांतस्तृषार्त इव भूत्वा जलं स्मरति तच्च जलं क्षणेन तमेवाकाशं पूरयति तत्र यथा घटे जलेनापूर्यमाणे शब्दो वायुश्चाभिष्यज्यते तथैव तत्र शब्दवायू आविर्भवतः ततश्च तयोर्जलवाय्वोररण्योरिव संघर्षात्तेज उत्पद्यते तेन च हार्दाकाशं निस्तिमिरीकुर्वता वायुना सह संयोगमेत्यसलिलमाकाशे समुत्क्षिपता जलपवनसंपर्कादात्माघनीक्रियते सोयं त्रयाणां संघातः पृथिवीनामभवति एवं भूतानि सृष्ट्वा भौतिकान्यपि सृजति पुनश्च तत्सर्वमुपसंहृत्य केवलचिन्मात्रेण रूपेण निरुद्धं सर्वदत्तिं स्तिष्ठतीति योगिनामनुभवक्रमः तदुपक्रमं एकदेशेन श्रुतिरनुवदति नीहारधुमार्कानलानिलानां स्वद्योतविद्युत्स्फ टिकशशीनां एतानि रूपाणि पुरः सराणि ब्रह्मण्यभिष्यक्तिकराण्येति स एवायं भूतोत्पत्तिक्रमोऽत्र पुरास्तिमितमाकाशमित्यादिमाश्लोकनवकेन प्रतिपादितः अक्षरयोजनापि कृतप्राया ॥ ९ ॥